

ՌԵԺԹ. 1870 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԻՈՔ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

(Տես էրես 237)

Վարժապետը վախէն միշտ հառաչաւ նաց մէջ էր, ձեռքերը կը դողային և աչքերը անհանգիստ ասդիս անդին կը շրջէր: Ճամբան ասկէ զատ ուրիշ բան չիօսեցան. և երբ գեղը մօտենալով հօրը պալատը սկըսաւ տեսնուիլ, մտաւ Օսթար ծածուկ տեղէ մը հօրը պարտիդին մէջ, և մթաստուեր թփոց տակ պահուրտելով՝ անոր բնակած սենեկին պատուհաններուն կը նայէր, սրտաթունդ սպասելով թէ վերջապէս ինչ պիտի ծագի: Նոյն միջոցը վարժապետն ալ կառքով դրսի դրան կամարէն անցնելով կը մտնար պալատին բակը. իջաւ կառքէն և մեռելատիպ դէմքով ու բոլոր անդամքը դողի մէջ սկըսաւ սանդուղէն վեր ելլալ: Իշխանը տեսնալով պատուհանէն վարժապետին կառքով ներս մտնալը՝ սարսափեր էր յանկարծակիի գալով. և երբ սենեկապանը իմաց տուաւ, այն ատեն ալ չկարենալով ծածկել ծառայէն իր բարկութիւնը՝ ըսաւ դժնահայեց.

— Շատ յարմար միջոցն է, շուտ ներս դայ:

Ինչպէս անապատի մէջ անդէն ճամբորդ մը երբ առիւծի մը գոչիւն մը լսէ կը սոսկայ, նոյնպէս ալ վարժապետը իշխանին ձայնէն ահուեցաւ: Խորին յարգանքը սենեակը մտաւ, բայց ճանչնալով իր ամօթապարտութիւնը՝ դեռ հազիւ իշխանին երեսը տեսած, անոր ըստառնալիքէն զարհուրած, խորամանկ աչքերը վար կախեց՝ որոնցմով միշտ խաբեր էր առաջ:

— Հիմա ինչ սրտով կը յանդգնիս իմ առջև երևալու, ըսաւ իշխանը տոգոյն դիմօք. ինչ ըրիր որդուցս, ինչ պտուղ տուաւ քու անիծած նոր կրթութեանդ ոճը. ես անմիտս, որ քեզի համար սիրելի բարեկամացս հետ աւրուեցայ, ուր էր թէ այն լճին վրայի փոթորկէն ետքը գրեզ տունէս վարելով, դրացի բարեկամիս՝ այն խոհեմ իշխանին պէս՝ տղայքս ազնիւ ժողովրդապետին ձեռքն յանձնած ըլլայի: Հիմա ինչպէս կ'ու.

րախանայ նոյն իշխանը իր որդւոցը վրայ, իսկ ես ինչպիսի ամօթ կը կրեմ իմ ստահակ զաւկըներուն պատճառաւ։ Ահա քու արդիւնքդ, որուն կը վկայէ նաև այդ քու յաւալի կերպարանքդ։

Նոյն ատեն ապուշը սեղանի մը կպած կը ջանար պատասխանել, բայց չէր կըրնար պաշտօնին վերաբերեալ բան մը զուրցել։ Իշխանը վերջին աստիճանի արհամարհական աչքով կը նայէր անոր, և տեսնալով որ զրկուած դեսպանը չի համարձակիր բերանը բանալու, այն ատեն ստիպուեցաւ ինքզինքը չափաւորելու. ուստի թէ և զայրացմամբ՝ սակայն քիչ մը մեղմ կերպով ըսաւ.

— Ինչո՞ւ հոս եկեր ես, ինչ պատահեցաւ, շուտ ըսէ, պատասխան տուր, վասն զի կ'ուզեմ և պէտք է ամեն բան իմանամ։

— Ա՛խ, պատկառելի տէր, տղոցմէդ խաւրուած կու դամ հոս...

— Թերևս աղաչելու, թողութիւն խնդրելու, ըսաւ իշխանը, չթողլով վարժապետին որ իր կակազելը առաջ տանի. ես կը մխիթարուէի միայն մտածելով թէ օր մը անոնց ալ աչքը բացուելով պիտի ճանչնան ըրած յանցանքներն. ինչ նախատինք էր այն ինծի ըրածնին, զայն շուտով չեմ կրնար մոռնալ. սրիկայ չար զաւկըներ, պէտք է նախ արդեամբ ուղղեն զիրենք՝ ինծի հաճելի ըլլալու համար, և յետոյ հայր անուանեն զիս։

— Ա՛խ, լսէ ինձ կ'աղաչեմ, պատկառելի տէր, կ'ըսէր Գլայն հեծեծախառն, երիտասարդ որդիքդ յիշաւի քիչ մը ժամանակէ ետեւ պիտի ջանան աղէկ ըլլալու, և քեզի հետ հաշտուելու, որ իրենց անխոհեմ ընթացքովը վշտացուցին. բայց նախ և առաջ պէտք է դեռ շնորհք մ'ալ ընես, եթէ կը փափաքիս տղոցդ պատիւը պահել։

— Ինծմէ շնորհք այն ատեն յուսալի է, երբ տեսնամ զանոնք որ ըստ փափաքանացս բարւոյքեր են։

— Այն հիմա անկարելի է։

— Անկարելի է. դու, թշուառական, հոս եկեր ես որ զիս յուսահատցնելով

զերեզման մտցնես. ինչ եղաւ. շուտ ճշմարիտը զուրցէ, ամեն բան կ'ուզեմ գիտնալ։

Գլայն մէկէն ձեռքը զգեստի քսակին մէջ տանելով մեծ կապոցով մը թուղթ հանեց՝ որ պարտքի մուրհակներուն օրինակներն էին, և դողալով դրաւ զայն սեղանին վրայ ու ըսաւ.

— Եթէ այս քանի մը աւուր մէջ չը վճարուին ասոր մէջ նշանուած պարտքերը՝ նոյն ատեն որդիքդ դատաստան պիտի կոչուին։

— Ո՛վ Ա՛ճ, գոչեց իշխանը և փութով մէկ մը աչքէ անցուց մուրհակները. յետոյ տրտում տխուր նստարանին վրայ նստելով և խառն ՚ի խուռն հաշուելով զանոնք՝ կը գոչէր. Մտքէ չանցնելու բան, այս որչափ դումար է. դու, անպիտան Գլայն, մինչև հիմա տեսար զանոնք և ծածկեցիր ինծմէ. ես հոս առանձին քաշուած կ'ապրիմ խնայութեան համար, և յոյս ունիմ որ անոնք ալ ինծի կը հետևին. իսկ արդ դու ասոր հակառակը քարոյներ ես անոնց։ Ապարէն խաբէութիւն է այս. ես մինչդեռ վրադ վստահութիւն ունէի, զայն դու անհաւատարմութեամբ խանգարեցիր։ Սակայն ես այս ամենը դատաստանի հանելով բանտ դնել կու տամ՝ այն մէկը՝ զոր որդւոցս վրայ վերակացու դնելով համալսարան յղեցի։

Հիմա ալ ժամանակը հասաւ որ Գլայն թաշկինակը հանէ և պատուհանին առջև երթալով քրտինք սրբել ձեացընէ. և այսպէս պարտիզին սպասողին նշան կ'ընէր. յետոյ ծունկ չոգած կակազելով, « Գթութիւն, գթութիւն » կը ձայնէր իշխանին, որ բարկութենէն շունչը բռնուած՝ ոտք կ'ելլար ու կրակութոյց աչօք կը նայէր ողորմելի մարդուն վրայ, որուն սաստիկ դողդողալէն ասամունքը կը զարնէին։

Առանց բախելու դուռը բանալով՝ յանկարծ ներս մտաւ Օսքար նորածեղ զգեստով, խարազանը ձեռքը և կոշկացը մարակներն հնչեցընելով. քալուածքը հպարտ էր, դիմացը վրայ յանդգնութիւն կը նշմարուէր։ « Ինչ. հոս կա-

տակերգութիւն կը խաղայ » ըսելով նայեցաւ Գլայնի՝ որ սաստիկ կը դողար. յետոյ զայրացած հօրը դառնալով կը դիտէր անոր հրաշէկ աչքերը և կ'ըսէր.

— Կ'երևայ որ դու շատոնց գեղի մը մէջ կը բնակիս. վասն զի այնպէս ուժ գին կը գոչես՝ որ ձայնդ ամեն տեղ տարածուեր է և ինչուան պարտէզ կ'երթայ, ուր զբօսանաց համար վեր վար ժուռ գալու ատեն դրեթէ բոլոր խօսածդ լսեցի :

— Դու, անարժան որդի, մի ծաղրեր զիս :

— Դեռ աւելի յիմար բաներ կը գործես. այդպիսի վատութիւն քեզմէ չէի յուսար, քեզի տեղ ես կ'ամբշնայի այդ անվայել աղաղակդ լսելով :

— Ձայնդ դեռ պիտի չլքաչես, ստա, հակ որդի :

— Միշտ նոյն խօսքը կը շրջի բերանդ, զոր առաջ ալ քանի մը անգամ լսեցի վարը. և մասնաւոր անոր համար եկեր եմ՝ որ այդ անվայել բառերդ չափի դնել տամ, զոր ստէպ կը կրկնես իմ ներկա յութեանս առջին ալ : Ուստի կը խընդրեմ որ այդ գեղջուկ ու կոպիտ սովորութիւններդ մէկդի թողուս, քանի որ մէջերնիս անախորժ տեսարան մը չէ բացուած :

Իշխանը ձեռքերը ճակտին զարնելով կը փակէր աչուրները, չուզելով հաւատալ ինչ որ ականջը կը լսէր. ինքզինքը խաբել կը ջանար իբր թէ երազ տեսնար, եթէ որդւոյն ներկայ յանդուգն կերպարանքը ճշմարտութեան վկայ չըլլար :

— Օսքար, ըսաւ դառնացած սրտով, ակս, այդպէս կը հատուցանես իմ սիրոյս փոխարէնը. չես վախնար Աստուծոյ բարկութենէն :

— Ամթէ և ակնածութենէ զատ ուրիշ բանէ վախ չունիմ. և որպէս զի արդ հետաքրքիր ծառայից առջև խայտառակ չըլլանք, կ'աղաչեմ որ քիչ մը զքեզ չափաւորելով թողուս որ կարևոր գործերնիս աւարտենք : Յետոյ ձեռքի խաբաղանք մէկ մը Գլայնին կռնակը զար-

նելով որ ահաբեկ դեռ նոյն տեղը կեցեր էր, ըսաւ անոր.

— Արի, ոտք ելիր, չես ամբշնար գործած յիմարութեանդ վրայ. դու ինծմէ պատգամաւորի պաշտօն կատարելու զրկուեցար, և արդ գալով հոս կը գրտնամ գրեզ ծնրադիր ահաբեկ. այս ըրածիդ արժանաւոր պատիժը յետոյ անշուշտ պիտի ընդունիս ինծմէ :

Այն ատեն Գլայն կանգնելով գնաց հետու անկիւն մը քաշուեցաւ. Օսքար ըսաւ իր հօրը՝ որուն դիմաց վրայ հետ, զհետէ ապշութիւնը կը պատէր.

— Ինծի կ'երևայ որ իմ տեսութիւնս քեզի մեծ տաղտուկ կը պատճառէ. ես ալ մեր այն վերջին թղթակցութենէ ետեւ զոր ես ստիպեալ ըրի, բնաւ փափաք չունիմ հոս երկար ժամանակ անցընելու. ուրեմն շուտ պարտքերուն դումարը միատեղ հաշուենք, որպէս զի ամբողջն ալ վճարես անյապաղ. անկէ ետքը ես իսկոյն կ'երթամ իմ բանիս, որով և դու կ'ազատիս իմ անախորժ տեսութենէս :

Եղկելի հայրը այսպիսի դառնախաւ տանաց տոկալէ ետեւ՝ շիջուց բարկութեան բոցը, բայց սրտին ցաւը ներսէն կը մաշէր զինքը անզաղար. աչքերէն արտասուք վտակօրէն կը հոսէին. սառտիկ հեալով կը հառաչէր, որուն աղէտքը քարերը անգամ գթութեան կըրնային շարժել : Իսկ Օսքար գազանա միտ որդին անկարեկիր աչք կը նայէր. դեռ կ'ուրախանար իր հօրը տկարութեանը վրայ և կը զմայլէր ձեռք մխած գործոյն յաջողութիւնը տեսնալով. և անտարբեր պաղ արեամբ պարտքերուն հաշիւն ընելով հօրը աւանդեց զայն, ըսելով.

— Ա՛ռ բաղդատէ թէ լաւ կըցեր եմ հաշուել :

Իշխանը ձեռքն առաւ թուղթը և աւտով արցունքը ցամքեցընելով քաշեց զանգակին չուանէն : Սենեկապան ծառայն մտաւ. իշխանը ամեն կերպով իր տկարութիւնը ծածկել կը ջանար. սակայն երբ Օսքար իր տուած թուղթը ծառային կը յանձնէր, դեռ ձեռքը կը

դողդողար և բերնէն այս խօսքերս կը լսուէին. « Այս թուղթը գործակալին տար, և մէջը նշանակուածը առ հոս բեր: »

Գլայն ու Օսքար մէկմէկու երեսը նայելով կ'ուրախանային այս բարի յաջողութեանս վրայ. իշխանը նորէն իր տեղը նստաւ. խոր լռութիւն մը տիրեց հոն: Մինչդեռ սենեկապանը դրամի պարկ մը չալկած ներս մտաւ և գնելով զայն սեղանին վրայ ըսաւ. « Ամբողջ գումարն այս պարկիս մէջ կը բովանդակի: » Օսքար ալ հրամայեց անոր՝ որ տանի զայն վարը կառքին մէջ զետեղէ, և Գլայնի ալ պատուիրեց՝ որ երթայ ծառային հետ և անոր օգնելէն վերջը կառքով պանդոկ երթայ, ուր ձիերը կը ճարակէին, և հոն սպասէ իրեն: Նոյն միջոցը տեսնալով Գլայն իր ազատութեան վայրկեանը՝ ինչ անպատմելի ցնծումի մէջ էր. կէս մէջքով ծռած յարգութիւն տալով կ'երթար հրամանը կատարելու:

Նոյն ատեն հայրը առանձին գտնաւով իր որդին.

— Միայն այս անգամ կ'օգնեմ ձեզի, ըսաւ, ասկէ ետքը յոյս մի ունենաք, և ջանացէք շատնալու անով՝ ինչ որ գործակալիս ձեռքով ամսէ ամիս կը յղեմ ձեզի: Եթէ ասկէ ետքը նորէն յանդգնիք այսպիսի մանողութեան մը ձեռք զարնելու, նոյն միջոցը ես ալ ձեր պատրաստամիտ գանձապետը չեմ ըլլար:

— Ուրեմն դու կ'ուզես հրապարակաւ խայտառակել զմեզ, ըսաւ Օսքար ծաղրելով:

— Այո՛, ուրիշ ճար չեմ գտնար ձեր որկորը յագեցընելու:

— Ուրեմն դու մեզի հետ յայտնապէս պայքարիլ կ'ուզես. այս բանս գէշ չէ. բայց ես կը զարմանամ թէ ինչպէս մեզի գէմ կը զինիս, մինչդեռ տղայութեան ժամանակ զմեզ քու փափկութեանդ և մեծահաց կոշուքներուդ մասնակից կ'ընէիր:

Իշխանը սրտի անձուկէն կը հառաչէր, և քանի որ որդին լրբաբար կը

խօսէր, ինքը աչքերը խոնարհած գետինը կը զննէր. բայց յանկարծ երբ բարձրացընելով աչքերը իրաւախօս և յաղթական Օսքարին երեսը նայեցաւ, սարսափէն ու ամօթէն ընելէքը չէր գիտեր. վերջապէս զայրագին « Գնա՛, կորի՛ր առջևէս, անիծեալ », գոչելով, իր սննեկէն դուրս ըրաւ որդին, որ հօրը անէծքը ճակատը՝ վար իջաւ սանդուղներէն և գնաց:

Կը շարունակուի:

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴՐԱՄՔ

Վաճառականութեան սկիզբը փոխաւ նակութեամբ սկըսաւ, որով մարդիկ իրենց ունեցած առատ բաները մէկմէկու հետ կը փոխէին ըստ պիտոյից. ինչպէս, թէ որ մէկը որսորդութեամբ կենդանիներ զարնէր, և երկրորդ մը իր երկրէն պտուղներ քաղէր, եթէ առջինը երկրորդին պտուղներուն ցանկար և երկրորդն ալ առջինին կենդանւոյն մսին կամ մորթին, նոյն բաները իրարու հետ կը փոփոխէին: Վաճառականութեան սկիզբը այս տեսակ փոխանակութեամբ եղաւ, և ինչուան մեր օրերն ալ Ասիոյ և Ափրիկոյ թափառական ժողովրդոց շատերն՝ այս կերպով վաճառականութիւն կ'ընեն: Բայց վաճառելեաց գիներ սահմանելու համար տակաւին կերպ մը չըլլալով, մէկ կողման սաստիկ առատութիւնը և միւս կողման ստիպիչ կարօտութիւնը՝ գիներ կը սահմանէր: Բայց երբ սկսան մարդիկ մշակութեան պատճառաւ խմբովին բնակիլ, և հանապազօրեայ կենաց զբաղմունքն և պէտքը շատցան ու դժուարացան, և հարստութեան ու հաճոյից սէրն աւելի ևս արմատացաւ սրտերնուն մէջ, պէտք զգացին իրենց ընչիցը և վաճառելի իրաց աւելի արդար գին մը պահանջելու: Նախ չափելու սկսան, մարդուս մարմնոյն զանազան մասերն իրենց չափ առնելով, ինչպէս են թիզ, ոտք, արմուկն և բազուկ. բայց ցորենոյ և պտղոց համար